

Umorul și ironia în proza lui Răzvan Petrescu

Drd. Gabriela-Elena CONDREA (STAVĂR)
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Considered by the great literary critics a "master of short prose" (Alexandru Călinescu), Răzvan Petrescu imposed himself in the landscape of contemporary Romanian literature with the help of volumes that reach perfection. His works full of artistic finesse, tragic and comic inserts, ironies and humor offer a unique perspective on Romanian society and reflect a shocking reality. The tone of Răzvan Petrescu's prose is described by Alex Budac as "pronounced, melancholic, pessimistic and twilight - a reflection of the ethical cartridges struck by stylistics". Petrescu creates his own kind of prose, a prose with light, autobiographical themes, full of lost hopes, reinterpreted biblical parables and free improvisations.*

Keywords: *short prose, humor, irony, contemporary, Răzvan Petrescu*

Literatura postmodernistă românească prinde contur în contextul apariției în spațiul literar a unei noi generații, o generație vocală și efervescentă, plină de dorința de afirmare. Această dorință îi va conduce pe scriitorii noii generații către realizarea unor manifeste literare cu scopul căutării propriei conștiințe și în urma cărora va fi atrasă atenția asupra noului fenomen literar. Noua generație prezintă o literatură complet diferită, care ulterior a reprezentat un instrument de propagandă a regimului comunist. Paul Cernat, unul dintre cei mai de seamă critici literari, afirma cu dor: „Fără îndoială nici gusturile publicului, nici oferta de modele literare nu mai sunt ce-au fost, valoric vorbind. Una e să ai drept repere pe Balzac, Flaubert, Zola, Dostoievski, Cehov, Proust, Gide, Woolf, Papini, Faulkner, Marquez, Borges, Barth, alta e să juri pe Burroughs, Palahniuk, Breaston Ellis, Pascal Bruckner sau Amélie Nothomb”⁴⁰ [Cernat,2008]. Criticul pune astfel în evidență sincronizarea literaturii române cu cea occidentală și accentuează faptul că aceasta este într-o permanentă schimbare: modificări aduse tipului de text, de lectură, de receptare a cititorilor. Noua generație șochează prin cotidianul pur, prin gesturile elementare ale vieții de zi cu zi, dar și prin refuzul și distanțierea dramatică de tot ce a însemnat cândva regim comunist, ducând astfel spre un refuz al trecutului.

⁴⁰ Paul, Cernat, *Puncte din oficiul pentru literatura tânără, în Observatorul Cultural*, 2008, august <http://www.observatorcultural.ro/articol/puncte-din-oficiu-pentru-literatura-tinara-2/> 24.03.2020

Istoria literaturii române contemporane a Academiei Române oferă un tablou asupra prozatorului Răzvan Petrescu în capitolul *Renaștere confuză* ca făcând parte din sfârșitul generației 80' – generația 90'. Acesta se impune în peisajul literaturii postdecembriste abia după anul 1989 cu mai multe volume de proză scurtă, caracterizate de observarea amănunțită a realității, de existența în prim plan a detaliilor și de spiritul parodic. Prozele lui Petrescu sunt considerate adevărate capodopere, ele apar rar însă reușesc să atragă succesul neașteptat și să îi surprindă pe criticii literari ai vremii. Deși face parte din rândul scriitorilor ficționari, a căror finețuri artistice duc atât către un stil tradițional comic absurd, inteligent și rafinat, cât și către originalitate.

Prozele lui Petrescu abundă în elemente specifice discursului postmodernist, printre care se evidențiază umorul și ironia. Prin utilizarea acestora autorul oferă o perspectivă unică asupra societății românești, reflectând o realitate cutremurătoare. Umorul său este adesea apreciat tocmai datorită polimorfiei stilistice accentuată de o veritabilă tristețe nevindecabilă. Proza sa scurtă este plină de secvențe imprevizibile și are puterea de a-i cuceri și recuceri pe cititori. Într-o societate în care libertatea de exprimare este total inexistentă, umorul devine singura modalitate prin care se poate spune un adevăr direct prin intermediul limbajului ascuns. Acesta produce o situație plăcută și înfrumusețează realitatea dramatică a unei societăți precare.

Concept preferat de scriitorii romantici, ironia (gr. *Eironeia*–„ironie”) reprezintă o figură retorică prin care, cel mai adesea, se enunță o apreciere pozitivă ori chiar o laudă, simulată, pentru a se înțelege că e vorba de o persiflare ori chiar de o batjocură, sau, uneori, o apreciere negativă simulată în locul celei pozitive, la adresa unei persoane.”⁴¹ [Dragomirescu, 1975: 151]. Mircea Cărtărescu afirma faptul că „Postmodernul nu creează, ci mimează, ia în derâdere, fantazează. Nu există pentru el valoare stabilă și inatacabilă. Jidov rătăcitor, personaj picaresc în continuă schimbare a mediilor și perspectivelor, incapabil să întemeieze, dar trăind cu frenezie și exces de imaginație situații efemere, construindu-și lumi fragile și autosuficiente ca baloanele de săpun, postmodernul trăiește ironia cu atâta intensitate, încât ea până la urmă dispare, la fel de pervazivă ca și aerul pe care îl respiră.”⁴² [Cărtărescu, 2010: 95].

Răzvan Petrescu utilizează diferite forme ale discursului literar ironic: prin moduri verbale sau nonverbale. Aceste moduri de manifestare ale ironiei pot avea totodată atât semnificații pozitive, prin restabilirea relațiilor sociale, reducerea tensiunii și dramatismului, limitarea exprimării emotive, cât și

⁴¹Gh. M., Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p.151.

⁴² Mircea, Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, București, 2010, p.95

semnificații negative, generând iluzii și așteptări utilizând enunțuri disimulate. Ambele elemente au rolul de a ironiza și de a atrage atenția asupra laturilor ascunse și neabordate ale realității. Eugen Simion afirma astfel faptul că „Notațiile sunt sugestive și arată un prozator deja format, capabil să reconstituie atmosfera de panică sau efervescența haotică”⁴³ [Simion, 1989: 11], iar proza sa „tinde să fixeze prin limbaj un caracter individual sau manifestările unei mici comunități umane”⁴⁴ [Simion, 1989: 11]. Fie că sunt abordate din prisma realului, fantasticului, umorului, ironiei, a planurilor narative sau a autenticității tematiche, prozele scurte ale lui Răzvan Petrescu aduc în prim plan o societate românească cu destine banale și existențe amorfe.

Grădina de vară, primul volumul de proză scurtă al lui Răzvan Petrescu apărut în 1989 la Editura Cartea Românească, reprezintă după părerea criticului Eugen Simion fragmente epice dintr-un jurnal intim, imagini cu scene stradale, conduite, cele mai multe pe teme medicale, ceea ce îi împinge pe cititori să descopere originile scriitorului, toate acestea cu timpuri și planuri narative amestecate, în care umorul și ironia se împletesc perfect. Criticul literar Ion Simuț credea cu tărie „într-un destin scriitoricesc de excepție, pentru care probabil, fascinația imaginarului, poetica visului vor concura serios fascinația realului”⁴⁵ [Boldea, 1993: 11], mărcile volumului de debut al lui Răzvan Petrescu constând în ironie, textualitate și abilitate narativă. Întâmplările povestite sunt ca un ecou al realismului postmodernist, iar îmbinarea povestirilor pe tot pacursul volumului prin perspectiva ironică și cea comică, este în strânsă legătură cu personajele numeroase, ori cu întâmplările amuzante din interiorul societății contemporane românești. Răzvan Petrescu nu realizează fragmente epice la voia așa-zis întâmplătoare, proza sa este strategică și în detaliu realizată, naturalețea și autenticitatea acaparând cititorul. Acesta creează caractere și personaje tipuri spre care își îndreapta ironia tăioasă.

Eclipsă reprezintă cel de-al doilea volum, ce apare la o distanță de patru ani și pentru care autorul primește Premiul orașului Târgoviște pentru cea mai bună carte de proză a anului. Autorul continuă firul narativ al primului volum și evidențiază în paginile acestei cărți viața cotidiană a societății românești contemporane, descriind destine banale și existențe amorfe, „focalizează ideea morții, lasând pe fundal însingurarea și vinovăția”⁴⁶ [Simion, 1989: 11]. Autorul conștientizează efectele firului narativ controlat, a tensiunii satirice prin fapte,

⁴³Eugen, Simion, *Un debut remarcabil* în *Revista România Literară*, Anul XXII, nr.23, joi 8 iun1989, pg.11

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ Iulian, Boldea, *Câteva noțiuni de epică* în *Revista Vatra*, Anul XXIII, nr.269, august 1993

⁴⁶ Simion, Eugen, (coord.), *op. cit.*, pg.219

atitudini și gesturi. Modul în care creează, dar și capacitatea sa de a analiza în detaliu sunt piese importante în realizarea firului epic, nuanțat de modul dezinhibat de a privi și de a descrie realitatea, fără o implicare afectivă. Seriozitatea și umorul sunt în cartea lui Răzvan Petrescu greu de separat și dificil de pus în antiteză.

Povestirea *Eclipsa*, ce face parte din cartea cu același nume, transpune profilul destinului tragic al pictorului Bordea, personaj „simptomatic pentru condiția intelectualului autentic în perioada dictaturii comuniste”⁴⁷[Boldea, 2012: 572], într-o manieră umoristică excesivă: „Cine mă-sa-I Iosif Bordea ăsta? L-ați avut elev, domnule director, într-a șasea...Zău? E unul dintre cei mai buni...Cum arată? Păi, înalt, blond, bine legat....cu ochii albaștri...Aha! Nu-mi aduc aminte”⁴⁸[Petrescu, 1993: 20]. Portretul intelectualului, al unui artist devine de fapt imaginea unei ființe raționale într-o lume crudă, înfricoșătoare. Starea de izolare este trăsătura principală a acestui univers înspăimântător: „I se întâmpla tot mai des în ultima vreme. Brusc lucrurile din jur își pierdeau conturul, se dilatau, se comprimau, pulsau. Monștri de toate soiurile răsăreau valuri de dulceață. O ureche diformă, un rânjet, gheare, țepi, iriși enormi. Apăreau și dispăreau fără nici un semnal de avertizare. La început se mulțumea să îi alunge cu gesture nervoase ca pe muște. Reveneau îna, luând locul chipurilor și obiectelor familiar. I se așezau cei mai mici, în colțul ochilor, i se lipeau de mâini. Se îmbrăca cât putea de repede și ieșea afară. Coșmarul nu se iva decât în spații închise”⁴⁹[Petrescu, 1993: 78]. Coșmarul este descris la limita dintre real și fantastic, transformat în „dimensiunea diformului și a anormalității”⁵⁰[Petrescu, 1993: 78].

Alunița Cofan îl prezintă pe Răzvan Petrescu ca fiind un „auditiv, un ascultător atent și perspicace al vorbirii categoriale, pe care o construiește și o mânuiește magistral”⁵¹, proza sa aparținând oralității eferescente și clocotitoare, având ca fond un univers imaginar cu personaje unice, analizate într-o manieră comică și ironică.

Un volum ce reunește în principal texte deja publicate în diferite reviste, unele mai vechi de la începutul anilor '90), altele recente, cum sunt eseurile din *România literară* sau *Cuvântul* și recenziile apărute în revista *Dilemateca*, pentru care a primit Premiul pentru proză în anul 2008, acordat de Radio România Cultural, este intitulat *Foxtrot*.

⁴⁷ Iulian, Boldea, *Teme și variațiuni*, Editura EuroPress Group, București, 2012, pg.572

⁴⁸ Răzvan, Petrescu, *Eclipsa*, Editura Allfa, București, 1993, pg.20

⁴⁹ Ibidem

⁵⁰ Răzvan, Petrescu, *op. cit.*, pg.78

⁵¹ Eugen, Simion (coord.), *op. cit.*, pg.220

Majoritatea textelor ce compun acest volum reprezintă pagini de jurnal, eseuri, recenzii de cărți, interviuri prezentate într-un stil critic, comic (de situație, de limbaj, de caracter) și ironic și doresc să pună în lumină o societate în plină schimbare. Fragmentele autobiografice ce cuprind „aspecte din trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, de la elemente din copilărie, liceu sau perioada în care autorul era medic de țară (la Pietroșița, locul unde – mâna destinului! – îl cunoaște pe romancierul Mircea Horia Simionescu), până la amintirile de la cenaclul studențesc Universitas condus de Mircea Martin, aventurile de redactor sau cele de simplu locuitor al unui București cu mii de fețe. De fapt, toate aceste frânturi memorialistice sunt mai ales pretexte pentru diferite comentarii asupra sinelui și asupra lumii”⁵² sunt prezentate cu inserții ironice, având ca scop atragerea atenției asupra subtilităților societății românești. Comentariile răutăcioase sunt prezente predominant în volum și sunt caracterizate de o sinceritate pură a autorului, neacceptată adesea de cititori. Aspectul formal al operei nu prezintă interes pentru Răzvan Petrescu reușind să „ofere astfel o mixtură[...] semănând cu timpurile în care trăim.”⁵³

Dintre cele 14 proze scurte incluse în volumul *Rubato*, amintim *Mici schimbări de atitudine*, unde umorul negru dus până la extrem atinge absurdul, iar de multe ori acțiunea are o viziune suprarrealistă, fapt ce conferă un aer modernist și original.

Umorel pune stăpânire pe povestirea *Fotografii de nuntă*. Aceasta descrie parcursul unei zile întregi: pregătirile de nuntă, cununia civilă de la Primărie și petrecerea de nuntă, ce are loc în sufrageria unui apartament: „Cu exact două săptămâni înainte să mă căsătoresc, vecinul care locuiește deasupra mea a uitat apa deschisă la bucatărie. În urma inundației, pe tavan mi-a apărut un desen abstract, de mari dimensiuni, cu o dominantă verde. Tencuiala s-a umflat. Am fost nevoit să zugrăvesc camera. Și asta când eram mai prins cu pregătirile pentru nuntă. Vecinul cu pocinogul s-a oferit să mă ajute, dar cum era în permanență beat, iar eu prea obosit ca să mai fiu atent, a zugrăvit altă cameră. Dormitorul. Inclusiv dulapul din lemn de nuc. Nu mai rămăseseră decât trei zile până la cel mai fericit eveniment din viața mea și apartamentul arăta spectaculos. Am adormit cu coiful de hârtie pe cap și bidineaua într-o mână. În cealaltă mână am uitat țigara aprinsă. A căzut, cum era de așteptat. Covorul a luat foc. Eu am scăpat ușor desfigurat..”⁵⁴[Petrescu, 2011:224].

⁵² Articol accesat la data de 09.04.2020
<http://revistaramuri.ro/index.php?id=561&editie=27&autor=de%20Mihai%20Ene>

⁵³ Articol accesat la data de 24.03.2020
<https://www.observatorcultural.ro/articol/ritmurile-tristetii-3/>

⁵⁴ Răzvan, Petrescu, *Rubato*, Curtea Veche București, 2011, pg.224-225

Comicul de situație izvorăște din însăși situația în care se află personajul-propră nuntă-„În timpul ăsta eu stăteam nemișcat, ascunzându-mi șlițul cu o mână. Nașul ne făcea fotografii color. Când a vrut să schimbe filmul, a constatat ca n-avusese film în aparat. Tata a dat drumul la casetofon, muzica n-a pornit, și cu toate că i-a ars un pumn, l-a zgâlțâit, l-a scos și l-a băgat de mai multe ori în priză, nu s-a auzit nimic. Uitase să apese pe *play*. Abia acasă și-a adus aminte și a apăsă, ștergându-și pe furie o lacrimă cât și întreaga casetă, deoarece acționase simultan și clapa *record*”⁵⁵[Petrescu, 2011:228]. Multitudinea detaliilor ce curg cu rapiditate, originalitatea și prospețimea volumului îl obligă pe Alex Ștefănescu să afirme faptul că acest volum este un adevărat „concert de jazz din cuvinte”.

Povestirea *Mici schimbări de atitudine* continuă ciclul povestirilor ironice și comice. Aceasta este cuprinsă de imprevizibil, iar personajele sunt complet iraționale: „După câțiva ani de zbugium beletristic în care-am reușit, în pofida vârstei fragede, să omor prin zdrobire câteva pisici, familia s-a reîntors în capitală. Pisicile au rămas acolo, în curtea cu dovlecei. Refuz să-mi imaginez că nu s-au găsit oameni buni la suflet care să le ia acasă. E adevărat că miroseau cam greu, dar mai erau, cât de cât, pisici”⁵⁶[Petrescu, 2011:237].

Comicul de situație și de caracter este prezent cu desăvârșire și în povestirea *Jaf armat*. Personajele, ce aparțin din mediul intelectualilor – un psihiatru, un profesor și un economist, plănuiesc împreună cu un hoț de mașini realizarea unui jaf armat la o casă de schimb valutar. Modul în care sunt prezentate discuțiile și desfășurarea acțiunii îl fac pe cititor să izbucnească involuntar în râs. Deși planul este foarte bine pus la punct, totul se sfârșește extrem de rău: „I-am sprijinit Corinei capul de zid și m-am umplut de sânge, apoi le-am strigat să ne cărăm în biserica mă-sii de-aici fiindcă pe moment nu mai avem ce căuta prin Zonă, de ziceai că sîntem în Tarkovski, dracului, cînd începe să ningă cu pufuri de pădărie la sfîrșit, sau fulgi adevărați, cine poate ști.”⁵⁷[Petrescu, 2011:278]

Răzvan Petrescu este prezentat de către Diana Pîrvan-Jenaru în articolul *Printre oameni cu vise colorate* din revista Observatorul Cultural ca fiind un „scriitor puternic, singularizîndu-se prin arta de a-și surprinde lectorul prin farmecul crud și în același timp delicat, iscat de subtilitatea duplicitară a umorului și a ironiei sau de vîrtejurile de expresivitate proprie atît imaginilor poetice, cît și conversațiilor în registru colocvial-argotic”⁵⁸. Timpul și spațiul

⁵⁵ Răzvan, Petrescu, *op. cit*, pg.228

⁵⁶ Răzvan, Petrescu, *op. cit*, pg.237

⁵⁷ Răzvan, Petrescu, *op. cit*, pg.278

⁵⁸ Articol accesat la data de 24.03.2020 <https://www.observatorcultural.ro/articol/printre-oameni-cu-vise-colorate/>

este cuprins în cadrul unor monologuri retrospective, iar ironia provine din rațiune.

Ironia și sarcasmul sunt prezente și în volumul *Scrisori către Mihai*, realizând după părerea lui Ovidiu Leonte o imagine reală a societății românești a anilor '80. Acestea sunt îmbinate cu relaxarea, lucru deloc specific scriitorului, dar reușesc împreună să pună bazele unui volum de memorialistică de mare anvergură în care este prezentată imaginea societății românești stăpânită de regimul comunist.⁵⁹

Student în România în perioada regimului comunist, Răzvan Petrescu, îi scrie prietenului său rămas în Franța 18 scrisori ce cuprind povestiri despre modul în care supraviețuia într-o societate cenușie și plină de lipsuri: „Mi-e dor de tine ca de un porc olimpic înconjurat de femei de vată. Și încetează, domnule, de a mai chema două femei deodată în nenorocita aia de cameră plină ochi cu porcăriile și intențiile tale libidinoase, că eu așa am înțeles, încetează până nu te aleg francezii președinte.”⁶⁰ [Petrescu, 2014:51]. Având rolul de expeditor, autorul, își ascunde frustrarea și neputința datorată traiului din acest regim aspru, în spatele ironiilor și a afirmațiilor precum: „Cronica sânilor de la București. Tremură de frig sub sutiene de biber. Dar asta nu te mai interesează, așa mi-ai spus. Păcat. Ți-aș fi dezvoltat teoria sfârcului. De la Decebal până în zilele noastre. Oh, sfârc roz, tușieră a gurii noastre.” [Petrescu, 2014:47]

Răzvan Petrescu își transpune tristețea în paginile volumului prin intermediul autoironiilor, al sarcasmelor și a unui limbaj familiar cu scopul de a atrage atenția: „Iar rezultatul faptului că femeile umblă golașe ademenind neștiutorii de carte, care sînt tot mai mulți, este că multe dintre ele au căzut la pat. Mii de femei au guturai. Șie e păcat. Cele care mai umblă totuși pe stradă scuipă la tot pasul mucozitățile care le îneacă frumoasele piramide nazale. Bucureștiul strănută – bă, tu ce mai faci?” [Petrescu, 2014:37]

Un scriitor inconfundabil atât prin modul în care își realizează scriitura, cât și prin modul în care reușește să prezinte cu ajutorul umorului și al ironiei o imagine vie a unei societăți în plină luptă de supraviețuire, Răzvan Petrescu își păstrează titlul de „maestru al prozei scurte”, acordat de marii critici literari ai vremii. Prozele sale continuă să își păstreze prospețimea, iar el rămâne „același autor inventiv și plin de farmec, un adevărat iluzionist al scrisului, capabil să cucerească și să recucerească de o sută de ori publicul.”⁶¹

⁵⁹ Articol accesat la data de 15.05.2019 <http://www.bookblog.ro/recenzie/scrisori-catre-mihai/>

⁶⁰ Răzvan, Petrescu, *Scrisori către Mihai*, Curtea Veche București, 2014, pg.51

⁶¹ Alexandru, Ștefănescu, *Revista România literară*, nr.32, 1997

BIBLIOGRAFIE

- Boldea, Iulian, *Teme și variațiuni*, Editura EuroPress Group, București, 2012
- Boldea, Iulian, *Câteva noțiuni de epică* în *Revista Vatra*, Anul XXIII, nr.269, august 1993
- Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, București, 2010
- Cernat, Paul, *Puncte din oficiul pentru literatura tânără*, în *Observatorul Cultural*, 2008, august <http://www.observatorcultural.ro/articol/puncte-din-oficiu-pentru-literatura-tinara-2/> 24.03.2020
- Dragomirescu, Gh. M., *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975
- Petrescu, Răzvan, *Eclipsa*, Editura Allfa, București, 1993
- Petrescu, Răzvan, *Rubato*, Curtea Veche București, 2011
- Petrescu, Răzvan, *Scrisori către Mihai*, Curtea Veche București, 2014
- Simion, Eugen, *Un debut remarcabil* în *Revista România Literară*, Anul XXII, nr.23, joi 8 iun1989, pg.11
- Ștefănescu, Alexandru, *Revista România literară*, nr.32, 1997
- Articol accesat la data de 09.04.2020
<http://revistaramuri.ro/index.php?id=561&editie=27&autor=de%20Mihai%20En>
- Articol accesat la data de 24.03.2020
<https://www.observatorcultural.ro/articol/ritmurile-tristetii-3/>
- Articol accesat la data de 24.03.2020
<https://www.observatorcultural.ro/articol/printre-oameni-cu-vise-colorate/>
- Articol accesat la data de 15.05.2019 <http://www.bookblog.ro/recenzie/scriisori-catre-mihai/>